SEJ
SPOŁECZEŃSTWO
EDUKACJA
JĘZYK

Tom 22/2025, ss. 201-214
ISSN 2353-1266
e-ISSN 2449-7983
DOI: 10.19251/sej/2025.22(15)
www.sej.mazowiecka.edu.pl
Otrzymano: 16.06.2025
Zaakceptowano: 15.11.2025
Opublikowano: 31.12.2025

CC BY

Bożena Matyjas
Uniwersytet Jana Kochanowskiego w Kielcach
ORCID: 0000-0002-8266-7516

DZIECKO W SYSTEMIE WYCHOWANIA JANUSZA KORCZAKA. INSPIRACJE DLA WSPÓŁCZESNYCH PEDAGOGÓW

THE CHILD IN JANUSZ KORCZAK'S EDUCATIONAL SYSTEM: INSPIRATION FOR CONTEMPORARY EDUCATORS

Motto:
„Nie ma dzieci, są ludzie, ale o innej skali pojęć, innym zasobie doświadczenia, innych poglądach, innej grze uczuć"

Janusz Korczak

Streszczenie
Prezentowany tekst ma charakter teoretycznych rozważań dotyczących poglądów Janusza Korczaka na dziecko. Opisane zostały wybrane elementy systemu wychowawczego wykorzystywane w tzw. placówkach korczakowskich, tj. Domu Sierot i Naszym Domu. Dziecko było tutaj najwyższą wartością, traktowano je podmiotowo, z szacunkiem i uznaniem jego praw. W procesie wychowania wykorzystywane były różnorodne techniki i formy, które służyły holistycznemu / integralnemu

rozwojowi dzieci. Dużą rolę w tym procesie przypisywał Korczak wychowawcy. W polskiej pedagogice poglądy Korczaka na dziecko i jego wychowanie są nadal aktualne. Wykorzystywane są m. in. w tzw. Korczakowskich Szkołach Marzeń. To innowacyjne i oryginalne szkoły, inspiracją do ich powstania była pedagogika Janusza Korczaka.

Słowa kluczowe: dziecko, Korczak, system wychowania, inspiracje korczakowskie

Abstract
This text presents a theoretical examination of Janusz Korczak's views on children. It describes selected elements of the educational system used in the so-called Korczak institutions, namely the Orphanage and Our Home. Here, the child was the highest value; they were treated as individuals, with respect and recognition of their rights. The educational process utilized a variety of techniques and forms that served the holistic/integral development of children. Korczak attributed a significant role in this process to the educator. In Polish pedagogy, Korczak's views on the child and their upbringing remain relevant today. They are utilized, among other places, in the so-called Korczak Schools of Dreams. These are innovative and original schools, inspired by the pedagogy of Janusz Korczak.

Keywords: child, Korczak, educational system, Korczak-inspired

Wprowadzenie

Janusz Korczak, wybitny polski pedagog, ale także pisarz, działacz społeczny i lekarz[1] określony został w literaturze przedmiotu jako personalny symbol wartości humanistycznych, które nie tylko głosił, ale swoim życiem, wyborami dawał im świadectwo. D. Kocurek określiła Korczaka jako osobę, która służyła dziecku i społeczeństwu, a podejmowana przez niego praca społeczna była imperatywem i przesłaniem jego życia (Kocurek 2013, 131). Korczak był przede wszystkim znakomitym pedagogiem. Na jego działalność pedagogiczną miały wpływ poglądy dotyczące najważniejszych problemów wychowania oparte na założeniach filozoficzno-pedagogicznych dotyczących człowieka, dziecka, jego miejsca i roli w społeczeństwie oraz przysługujących mu praw. Z poglądów tych wyrósł system wychowania realizowany w praktyce, który stanowił spójną całość, przeniknięty jedną ideą i jedną logiką pedagogiczną. Służył przede wszystkim dziecku, jego rozwojowi, zaspokojeniu potrzeb, przygotowaniu do samowychowania. W ramach systemu wychowawczego funkcjonującemu w Domu Sierot i Naszym Domu Korczak wykorzystywał różne techniki i formy wychowawcze. Był to cały kompleks poczynań wychowawczych, które swoim układem i organizacją pobudzały dzieci do stałej pracy nad sobą, do stałego wysiłku, by stać się lepszymi (Matyjas 2003, 799).

[1] Właściwe imię i nazwisko to Henryk Goldszmit (1878-1942).

Dziecko w systemie wychowania Korczaka zajmowało szczególną rolę, uważał on bowiem, że poprzez reformę systemu wychowania można odmienić społeczeństwo, przeprowadzić strukturalną odnowę gatunku ludzkiego – marzył o przyszłym lepszym świecie. Uwzględniał rozwój dziecka od niemowlęctwa do okresu dojrzewania gromadząc w ciągu wielu lat obserwacje o rozwoju, samopoczuciu dzieci w różnych środowiskach. Badając rozwój dziecka brał pod uwagę zarówno społeczne (środowiskowe) jak i biologiczne (genetyczne) uwarunkowania tego rozwoju. Szczególną uwagę zwracał na fakt samoistnej wartości i życia dziecka, na to, jakim ono jest dziś, a nie - jakim będzie w przyszłości. Patrzył na dziecko jak na wielką tajemnicę, był bowiem przekonany, że każde dziecko uosabia ściśle określoną i odrębną indywidualność i dla tej indywidualności domagał się szacunku i swobodnego rozwoju. Korczak – zarówno w swoich rozważaniach - jak i w codziennym działaniu troszczył się o to, by jego wychowankowie wyrastali na ludzi o szerokich horyzontach myśli i wiedzy, by potrafili sami doskonalić swoje charaktery i dostosowywać swoje potrzeby i pragnienia do potrzeb i pragnień swoich współtowarzyszy.

Zarówno postać, jak i myśli Korczaka są wciąż aktualne, dlatego na stałe weszły do dorobku polskiej pedagogiki. Wiele elementów systemu wychowawczego tego wybitnego pedagoga znajduje odzwierciedlenie we współczesnym systemie wychowania i edukacji. Znakomitym przykładem są „Korczakowskie Szkoły Marzeń" oparte na modelu pedagogiki korczakowskiej. Tworzy je sieć alternatywnych szkół podstawowych prowadzonych w oparciu o nowoczesne, progresywne metody wychowania. Dziecko znajduje się tutaj w centrum uwagi (Grewiński i Lizut, 2021).

1. System wychowawczy Janusza Korczaka – założenia, organizacja

Korczak oparł swój system na partnerskim wychowaniu i samorozwoju. Zachęcał, by system ten pozwalał dzieciom na własny rozwój, bez przymusu, sztywnych zasad i surowej dyscypliny. Tworząc swoją filozofię wychowania czerpał z wielowiekowego dorobku filozofów i wychowawców, bliski mu był nurt „nowego wychowania" – śledził go w Europie i Stanach Zjednoczonych i inspirował się jego założeniami. Należy podkreślić, że ruch „nowego wychowania" dokonywał „kopernikańskiego przewrotu" w poglądach na dziecko i jego wychowanie. Do ludzi, którzy zajmowali się tą problematyką należy zaliczyć: Johna Dewey'a i jego koncepcję uczenia problemowego, Ellen Key i jej walkę o szkołę jutra jako szkołę radosnego życia dziecka, Edwarda Claparedʼa i jego koncepcję „szkoły na miarę dziecka", Marię Montessori i jej reformy wychowania przedszkolnego, Owidiusza Decroly'ego i jego koncepcję „ośrodków zainteresowań" dziecięcych, Adolfa Ferrierer'a i jego walkę o szkoły twórczej aktywności dziecka, Gustawa Wynekena i „wolne gminy szkolne" wspólnoty życia, Pawła Geheeb'a i jego „szkołę ludzkości" w rodzaju „wiejskich ośrodków wychowawczych", sz-

kołę absolutnej swobody Aleksandra Nilla, szkołę Dory i Bertranda Russelów, Stanisława Szackiego i jego kolonie oraz kluby dziecięce, koncepcje samorządu dziecięcego w republikach młodzieżowych Homera Lane'a czy Wiliama George'a, „szkoły nowoczesnych technik" Celestyna Freineta i inni (Wołoszyn 1978, 32). Do ludzi, którzy mieli dla Korczaka szczególne znaczenie należy zaliczyć: Johana Heinricha Pestalozziego, Fryderyka Fraebla i Herberta Spencera. Korczak podjął i konsekwentnie realizował dzieło zapoczątkowane przez tą Wielką Trójkę.

Z „nurtem nowego wychowania" łączyło Korczaka stanowisko, że stosunki społeczne nie są idealne i wymagają naprawy, że należy przeobrazić istniejący porządek społeczny – zmienić świat. Ale zmiana świata, uznanych praw i obowiązujących w społeczeństwie norm może się dokonać jedynie poprzez wychowanie nowej generacji obywateli. To wychowanie, czyli zapewnienie dzieciom swobodnego i harmonijnego rozwoju, w tym wszystkich ich wrodzonych zdolności, wydobycie pełni ukrytych sił dla dobra, piękna i miłości, które może zmienić świat. Można to uczynić według Korczaka wówczas, gdy dokładnie pozna się wszystkie wady znanego mu społeczeństwa. Zaczął więc od krytyki zastanych układów społecznych.

Należy podkreślić, że punktem wyjścia działalności pedagogicznej Korczaka było nie tylko dziecko, ile raczej świat, w którym to dziecko żyje i na który jest skazane. Od lat młodzieńczych odczuwał głęboki niepokój o losy całego świata, ludzi, dzieci. Uważał, że należy uczynić wszystko co możliwe, by ocalić ludzi, a przede wszystkim dzieci, ponieważ są one – w istniejącym układzie życia i stosunków międzyludzkich – najbardziej bezbronne, zagrożone, pokrzywdzone. Dziecko jawi się zatem w koncepcji pedagogicznej Korczaka zawsze na tle wizji świata, zagrożonego, chylącego się ku upadkowi. Dążył on więc do tego, aby naprawić/ naprawiać stosunki międzyludzkie, a zwłaszcza stosunki między dorosłymi a dziećmi. Jego koncepcja pedagogiczna i system wychowania głęboko osadzone były w wizji jego świata, zmierzającej do równouprawnienia dzieci, postulującej nowe formy opieki i wychowania. Szczególną wiodącą rolę w tej koncepcji odgrywały: samoistna wartość życia dziecka, społeczeństwo dziecięce oraz umowa społeczna między dorosłymi a dziećmi (Lewin 1986, 35).

Mówiąc o samoistnej wartości dziecka należy nawiązać do rozprawy Korczaka pt. „Prawo dziecka do szacunku", w której odnosił się on do Genewskiej Deklaracji Praw Dziecka z 1923 roku. Żądał on, aby w ogólnym procesie walki o rzeczywiste zmiany w stosunkach międzyludzkich na świecie dostrzeżono wreszcie i uwzględniono dziecko oraz należne mu prawa, by uporządkowano jego sprawy. Zwrócił przy tym uwagę na samoistną wartość życia dziecka. Wskazywał, że dziecko jest równo nam wartościowym człowiekiem w każdej fazie swego rozwoju i pod każdym względem. Przemawiał jako obrońca praw dzieci, niejako w ich imieniu. M. Michalak (Michalak 2012) opisując spuściznę Korczaka napisał, że był on pierwszym rzecznikiem praw dziecka zdeterminowanym w walce o prawa dziecka.

Spojrzenie Korczaka na dziecko jako istotę psychicznie odrębną, swoistą, pełnowartościową łączyło w sobie elementy wiedzy medycznej, psychologicznej i pedagogicznej. Podkreślał, że szacunek i uznanie dla dziecka jako człowieka rozwijającego się pod wpływem własnej aktywności i zdobywania własnych doświadczeń, zasada partnerstwa w relacjach dziecko – dorosły w procesie wychowania oraz uznanie wartości wzajemnego wpływu wychowawcy i dziecka, wspólnego poszukiwania rozwiązań i uczenia się w praktyce, a także uczenia się od siebie to podstawowe idee przewodnie którymi pedagog powinien posługiwać się w swojej pracy (Ciesiołkiewicz 2023, 15). Warto dodać, że Korczak zmierzał nieustannie do „wielkiej syntezy dziecka", oraz „syntezy młodości". Gromadził do nich skrzętnie rozległy materiał empiryczny w ciągu wieloletniej działalności lekarskiej, społecznej i wychowawczej.

Równie ważne w koncepcji Korczaka i realizowanym przez niego systemie wychowawczym było także uznanie praw gromady dziecięcej, którą określał jako „społeczeństwo dziecięce". Miało się ono rządzić swoimi prawami i tworzyć najrozmaitsze różne agendy, które stałyby na straży praw dzieci. Wyraził to w następujących słowach: „Pragniemy zorganizować społeczeństwo dziecięce na zasadach sprawiedliwości, braterstwa, równych praw i obowiązków. Nie mając na razie lepszych niż te wzorów, które dla siebie wypracowało społeczeństwo dorosłych, będziemy je naśladowali, przystosowując do potrzeb i właściwości społeczeństwa dziecięcego. Karność zastąpić pragniemy przez ład, przymus przez dobrowolne przystosowanie się jednostki do form życia zbiorowego, martwy morał zmienić chcemy w radosne dążenie do doskonalenia się i samozmagania" (Lewin 1986, 37-38).

Kolejnym elementem koncepcji pedagogicznej Korczaka, na której oparł on swój system wychowania była umowa społeczna. Rozumiał ją jako utworzenie środowiska wychowawczego, w którym dziecko będzie się czuło dobrze, gdzie będzie mogło czuć się sobą i gdzie stosunki wzajemne między dziećmi a dorosłymi będą oparte na zasadzie umowy społecznej, honorującej specyficzne prawa obu stron. Korczak rozwijał więc w swoim systemie wychowania ideę współrządzenia i współpartnerstwa, nadając jej bardzo konkretny a zarazem oryginalny kształt. Mówiąc o współpartnerstwie dowodził, że dziecko jako kompletne źródło wiedzy i inspiracji dla dorosłego powinno, wspólnie z dorosłym – wychowawcą uczestniczyć w wspólnym uczeniu się i wychowaniu.

Podejmując pracę wychowawczą w Domu Sierot i Naszym Domu Korczak miał więc ukształtowany ogólny pogląd na dziecko jako istotę pełnowartościową, aktywną, dążącą do poznania otaczającego świata, której w procesie wychowania trzeba stworzyć takie warunki i tak zorganizować cały system oddziaływań, by miała zagwarantowane określone prawa i pole do inicjatywy. Można uznać Korczaka – jak już napisano wcześniej - za prekursora „pedagogiki praw dziecka"; domagał się on m.in. prawa dziecka do szacunku, prawa do radosnego dzieciństwa, prawa do życia i współ-

decydowania o własnych losach. Do głównych założeń, na których oparł Korczak budowę swojego systemu wychowania, można zaliczyć (Badora i Marzec 1995, 63-64):

- oparcie organizacji wychowania na równych prawach i obowiązkach, na wzajemnej sympatii i społecznym zbliżeniu,
- poszukiwanie drogi pośredniej między przymusem a samowolą dziecka w procesie zastępczego sprawowania opieki nad nim, między formalnym, zewnętrznie obowiązującym nakazem a motywami płynącymi z wewnętrznych przekonań dziecka, z chęci przynależności do grupy,
- poszukiwanie drogi łączenia zasady jawności z zasadą poszanowania świata wewnętrznego dziecka, szacunku wobec wysiłków wewnętrznych i wszelkich śladów dawnej jego „obsesyjnej przeszłości" – sieroctwa,
- poszukiwanie granicy godzącej dobro jednostki z dobrem gromady oraz linii rozwoju dziecka opuszczonego, przechodząc stopniowo od takowej kontroli, oceny cudzej (opiekuna) – do samokontroli,
- kierowanie się ideą przewodnią mającą na celu uspołecznienie dziecka, otwarcie coraz to większych możliwości wypowiadania się, jego inicjatywy; cała jego organizacja była precyzyjnie dostosowana do potrzeb rozwojowych dzieci – wychowanków w zastępstwie stałej pomocy niesionej dziecku przez rodzinę,
- dążenie do rozbudzenia samowychowawczej i społeczno-wychowawczej aktywności dziecka poprzez umożliwienie mu wypowiadania się publicznego w dziedzinie życia własnego i życia zbiorowego,
- wykorzystanie, kierowanie na tory systematycznej pracy i samorządności, ułatwiającej młodzieży start w dorosłe życie.

System wychowania Janusza Korczaka, cała jego organizacja była precyzyjnie dostosowana do potrzeb rozwojowych (fizycznych i psychicznych) dzieci – wychowanków. Najdrobniejszy szczegół organizacji życia dzieci przeniknięty był troską o ich zdrowie i rozwój, dobre samopoczucie, prawidłowe zaspokojenie najbardziej elementarnych potrzeb. U dzieci kształtowane były trwałe nawyki i nastawienia dotyczące higieny osobistej i pomieszczeń, w których dzieci przebywały. W ten sposób wychowankowie wynosili z zakładu wychowawczego (Domu Sierot, Naszego Domu) ugruntowane na całe życie zamiłowanie do czystości, do rytuału towarzyszącego codziennym czynnościom porządkowym.

Korczak dbał także o rozwój psychiczny dzieci – wychowanków; zastanawiał się za pomocą jakich środków, metod i form maksymalnie dynamizować rolę dziecka w procesie wychowania, jak i na jakiej drodze doprowadzić do uspołecznienia młodzieży? Twierdził on, że można odpowiedzieć na to pytanie na „drodze porozumienia, układu i umowy z dzieckiem". Ogromną wagę przywiązywał do samorządności dzieci. Wyróżnił tutaj trzy elementy: współgospodarzenie, współzarządzanie, oddziaływanie opinii społecznej. Wszystko to miało prowadzić do samowychowania

(Lewin 1986, 42-46). Mówiąc o współgospodarzeniu należy zwrócić szczególną uwagę na szacunek, jakim darzono w systemie Korczaka pracę, narzędzia pracy, najlepszych pracowników spośród wychowanków i personelu. Prawie całość prac samoobsługowych (oprócz gotowania i prania, choć i w tym pomagały dzieci) wykonywali sami wychowankowie. Na każdy miesiąc sporządzana była lista dyżurów, na które wychowankowie dobrowolnie się na nie zgłaszali. Do ich zadań należało utrzymanie czystości i porządku w całym zakładzie. Z każdej przydzielonej pracy wychowankowie się rozliczali – otrzymywali za to tzw. jednostki pracy. Po uzyskaniu pewnej liczby jednostek pracy wychowanek – na wniosek Rady Samorządowej – otrzymywał pocztówkę pamiątkową. Wychowankowie ogromnie cenili te pocztówki, przechowywali je przez całe swoje życie.

Współzarządzanie obejmowało zaangażowanie wychowanków w funkcjonowanie Rady Samorządowej, w skład której wchodzili posłowie reprezentujący poszczególne okręgi wyborcze (były to 5-osobowe grupy wychowanków). Do zadań Rady Samorządowej należało ustalanie przepisów i prawa, które normowały wszystkie podstawowe dziedziny życia zakładu obejmując wszystkich mieszkańców, tj. dzieci – wychowanków oraz dorosły personel. Bardzo ważnym elementem systemu wychowawczego Korczaka było działanie Sądu Koleżeńskiego, który funkcjonował w oparciu o kodeks obejmujący 1000 paragrafów. Wszystkie paragrafy – od pierwszego do setnego, a następnie setkami do tysiąca – uczyły wzajemnej tolerancji, wybaczania sobie nawzajem; skłaniały także do lepszego rozumienia motywów różnych działań, zwłaszcza takich które mogły budzić sprzeciw otoczenia. Precyzowały one prawno – etyczne zasady regulowania współżycia w społeczeństwie dziecięcym. Wyroki Sądu Koleżeńskiego odczytywane były co tydzień w ramach tzw. gazetki tygodniowej.

Należy dodać, że Korczak przywiązywał bardzo dużą wagę do kształtowania i oddziaływania opinii społecznej. Służyły temu takie elementy jak: gazetka tygodniowa czy plebiscyt życzliwości. Systematycznie, kilka razy do roku wychowankowie wypowiadali się o swoich rówieśnikach: czy ich lubią (+), czy ich nie lubią (-) lub są im obojętni (0). W wyniku tego powstawał bilans życzliwości i niechęci, który charakteryzował atmosferę wzajemnych stosunków między wychowankami i pozycję każdego z nich. Było to podstawą przemyślenia wielu spraw dotyczących poszczególnych wychowanków, ale i całej społeczności dziecięcej.

Jak podkreśla Aleksander Lewin (1986, 45-46) system wychowania Korczaka całym swoim układem życia w zakładzie, całą swoją organizacją, wszystkimi technikami wychowawczymi pobudzał dzieci do stałej refleksji nad sobą, swoim postępowaniem, skłaniał do stałego wysiłku, by stać się lepszym. Taką rolę spełniały m.in. jednostki porannego wstawania, odnotowywane codziennie przez wychowawcę, a także kategorie czystości, premiujące dbałość o wygląd zewnętrzny i odzież. Korczak wprowadził również kategorie obywatelskie ukazujące kolejne szczeble uznania społecznego.

Wyróżnił takie kategorie jak: A – „towarzysz", B – „mieszkaniec" , C – „obojętny mieszkaniec", D – „uciążliwy przybysz". Wśród innych technik wychowania w zakładzie stosowane były tzw. indywidualne zakłady z poszczególnymi wychowankami, którzy pragnęli przezwyciężyć w sobie określone słabości czy wady (np. skłonność do bójek, porywczość, tendencję do kłamania czy oszukiwania i inne).

System wychowawczy Korczaka zapewniał każdemu dziecku poczucie stabilizacji życiowej, poczucie całkowitego bezpieczeństwa, wyrobienie w nim przekonania, że nic mu nie grozi w zakładzie. Położono tutaj nacisk na zaspokojenie różnorodnych potrzeb dzieci. Służyło temu m.in. rozwiązanie, które zmierzało do opieki starszych dzieci nad nowo przybyłymi. W ten sposób powstały z czasem całe rodziny opiekunów i podopiecznych.

Można powiedzieć, że organizacja życia w Domu Sierot i Naszym Domu odbywała się na drodze porozumienia, układu i umowy z dzieckiem. Takie podejście do funkcjonowania w/w placówek opiekuńczo-wychowawczych stało się podstawą budowy „państwa społeczeństwa dziecięcego", które rządziło się własnymi planami (Badora i Marzec 1995, 64). W systemie wychowawczym Korczaka wszystkie elementy zazębiały się tworząc nierozerwalną całość. Można tutaj dostrzec takie zagadnienia jak (tamże, 69):

- organizacja samowychowawczej aktywności dziecka
- organizacja społeczno-wychowawczej aktywności młodzieży
- organizacja pracy szkolnej nauki dziecka
- organizacja wolnego czasu i wypoczynku młodzieży.

W praktyce wychowawczej oznaczało to zastosowanie szeregu technik, które wymieniono powyżej.

2. Wychowawca w systemie wychowania Janusza Korczaka

Poglądy na wychowawcę wyprowadzał Korczak z przyjętych przez siebie zapatrywań na naturę dziecka i na rolę wychowania. Od rodziców i wychowawców oczekiwał, aby ich stosunek do dziecka był nacechowany szacunkiem, np. do niewiedzy dziecka, dla jego pracy poznawania, ale i dla niepowodzeń, łez, do najskromniejszej własności dziecka, jego budżetu, tajemnic, wahania i bieżącej chwili. Wnikając w naturę dziecka zbliżał się Korczak do tego, co dziś określamy jako poglądy biopsychologiczne. Zakładał on, że rodzące się dziecko posiada odziedziczone zadatki swoich przyszłych cech: zdolności, zainteresowań, charakteru, energii lub słabości. Zadatki te ujawniają się w toku życia dziecka, na nich opiera się proces wychowania i samowychowania.

Ten wybitny wychowawca uważał, że niezbędnym warunkiem wychowania jest nie tylko poznanie dziecka, ale przede wszystkim empatia – czyli wczuwanie się w świat przeżyć dziecięcych, współodczuwanie i współprzeżywanie. Zwracał uwagę

na niepowtarzalność każdej jednostki – wychowanka, gdyż znajomość tych swoistości i odmienności zachowań pozwoli dzieckiem odpowiednio pokierować. Dla Korczaka pierwszym i podstawowym kryterium przydatności wychowawcy do pracy była opinia samej społeczności dziecięcej. Nie było to jedyne żądanie w stosunku do wychowawcy. Domagał się przede wszystkim postawy refleksyjnej wobec dzieci i wobec otaczającej wychowawcę rzeczywistości wychowawczej, pedagogicznej. Wielokrotnie Korczak namawiał wychowawców, aby szukali własnej drogi, a nie opierali się na rutynie, czy autorytecie cudzych tez i poglądów.

Korczak domagał się także od wychowawców szacunku dla tajemnic dziecka. Domagał się też optymizmu, serdecznej atmosfery widzenia dziecka i człowieczeństwa. Wskazywał na dobrych, rozumnych i złych wychowawców. Wyróżnił np. wychowawcę dozorcę, który jego zdaniem lekceważy dziecko, poucza, tłumi. Dozorcy – według Korczaka – to ci, którzy gwałcą prawa dzieci, określił ich jako wymuszających posłuszeństwo, pławiących się we własnych wyczynach i osiągnięciach, to także ci, którzy żądni są zwycięstw, oklasków, triumfów, ludzie bezbarwni, nijacy, wykazujący ciągłe zniecierpliwienie i gniewne podniecenie (Wolska-Długosz 2006, 38).

Dozorcy przeciwstawia Korczak prawdziwego wychowawcę, który zabezpiecza wychowankowi możliwość wyładowania energii, daje dziecku słońce, powietrze, całą życzliwość jaka mu się należy – niezależnie od zasług dziecka czy win, zalet czy przywar. Wychowawca taki sprzyja zdrowieniu. To nie jest prokurator, ale lekarz (tamże, 38). Nie narzuca przemocą autorytetu ale wykazuje cierpliwość, takt i współodczuwa krzywdę dziecka. Wspiera i wskazuje drogę, nie spekuluje na pokaz, nie żąda zapłaty, ale wykazuje bezinteresowność. Wykazuje także szacunek dla dziecięcych życzeń, potrzeb i tajemnic. „Rozumny wychowawca" szanuje prawa dzieci, potrafi się nawet zniżyć ku dziecku, jest szczerym przyjacielem i przewodnikiem w jego codziennym życiu. Wychowawca nie złości się, nie gniewa, lecz smuci, próbuje zrozumieć, wybaczyć, przeczekać, przetrwać i tym samym zwyciężyć. Korczak mówiąc o ideale wychowawcy nie idealizuje, godzi się z możliwością popełnienia przez wychowawcę błędów i pomyłek, które wynikają z faktu bycia człowiekiem, nie maszyną.

Zdaniem Korczaka bywają różne typy wychowawców. Bywają tacy, którzy chcą „skokietować" dzieci: szybko, tanio, bez pracy wkraść się w dziecięce zaufanie. Bywają wychowawcy tylko na pokaz życzliwi, sprzymierzeńcy w nieszczerych frazesach, w istocie wrogowie i krzywdziciele dzieci. Wymienił on wychowawców dozorców, tyranów, ambitnych, apostołów. To nie są dobrzy wychowawcy, dobry wychowawca powinien (tamże, 40):

- uświadomić sobie zadanie, jakie ma spełnić wobec wychowanków, rozumieć, że powinien pomagać dzieciom w rozwoju i umiejętnie tym rozwojem kierować; powinien wiedzieć, że jego rola nie polega na „baraszkowaniu" z dziećmi, na schlebianiu im lub na biernym czuwaniu;

- stworzyć warunki rozwoju wszystkim dzieciom oddanym pod jego opiekę, czuć się odpowiedzialnym za wszystkie dzieci i być życzliwym dla wszystkich, również dla tych dzieci, które nie poddają się łatwo jego wpływom, są złośliwe, nawet jawnie wrogie, czasem pełne przewrotnej inicjatywy;
- poznać dzieci, by świadomie kierować ich rozwojem, potrzebna jest do tego nie tylko teoria, ale i praktyka;
- nie nadużywać zakazów i nakazów, lecz przez zachętę wyzwalać motywy do działania wychowanków ukazując możliwości i zalety intelektualne społecznej i samowychowawczej aktywności, stosować demokratyczny styl kierowania dziećmi – chociaż Korczak przyznawał, że w pewnych przypadkach celowy jest przymus, aby zapewnić konieczną karność młodzieży; - umieć organizować życie dzieci, nauczyć się kierowania zabawą, sportem, nauką, rozmową z dzieckiem, samoobsługą; wiedząc, że przykład ma szczególną siłę przekonywania, sam wychowawca nie może stronić od żadnej pracy;
- mieć świadomy stosunek do samego siebie, musi wiedzieć, kim jest sam w rzeczywistości i kim może być w stosunku do dzieci – co dzieciom daje, a w czym niedomaga, musi znaleźć czas na własne wzbogacanie się i doskonalenie; wychowawca nie powinien być zadufany w sobie, sądzić, że nigdy nie popełnia błędów.

Podstawową zasadą „rozumnego wychowawcy" jest rozmyślanie, poszukiwanie, nie lekceważenie nawet drobnych epizodów, zadawanie coraz to dalszych pytań. Z wszechstronnego poznania wychowanka, z całej twórczej postawy wychowawcy, wynikać powinien odpowiedni stosunek do dzieci (Wolska-Długosz 2006, 41). Ważną rolę w postawie wychowawcy wobec dziecka odgrywa poznanie dziecka, jego potrzeb, możliwości. Korczak twierdził, że lekarz musi badać i leczyć, natomiast pedagog, poznawać i udzielać pomocy. Dobry wychowawca ma być lekarzem dusz dziecięcych, ich przyjacielem, powiernikiem, ma dostrzegać ich potrzeby i pomagać w ich zaspokojeniu. Aby tak było wychowawca musi pracować nad sobą, stać się bogatą, interesującą osobowością, z której czerpać będzie dary, bo żeby innym coś darować, trzeba mieć w sobie bardzo wiele. A najwięcej – pokory wobec wiedzy, cierpliwości, wyrozumiałości, zrozumienia.

Drogą, jaką powinien pójść wychowawca powinna być droga badacza, który powinien bacznie obserwować, przyglądać się w skupieniu, dostrzegać nawet najdrobniejsze epizody, które pozornie wydają się nieistotne. Wsłuchiwać się w dzieci, nie bagatelizować ich życia, spraw, myśli, umieć z nimi rozmawiać. Tylko wówczas możliwe będzie osiągnięcie partnerstwa, zaufania, bo poznać, zrozumieć – to właśnie pomóc. Wychowawca, który wszystko rozumie – wybacza. Wychowawca w korczakowskim systemie wychowania powinien być przyjacielem, partnerem i opiekunem. Musi być także przykładem i wzorem dla swoich wychowanków.

3. Inspiracje korczakowskie we współczesnej pedagogice

„Nawiązanie do Korczaka i twórcza kontynuacja jego dzieła wymaga poważnego wysiłku, by samodzielnie przyswoić, przetworzyć i zastosować koncepcje oraz rozwiązania zawarte w całości dzieła pedagogicznego" (Lewin 1986, 59). Oczywiście nie jest możliwe całkowite zastosowanie systemu wychowania Janusza Korczaka we współczesnych warunkach, ponieważ tworzony on był w innych czasach społeczno-politycznych oraz przez wybitnego człowieka, całkowicie zaangażowanego w to, co robił. Podkreślić także należy, że żaden system pedagogiczny nie nadaje się do wiernego i mechanicznego kopiowania, a Janusz Korczak przestrzegał przed naśladownictwem nawołując do szukania własnej drogi. Szukanie przez wychowawcę własnej drogi do dziecka jest jego poznaniem, a także poznaniem siebie jako wychowawcy. Zadaniem wychowawcy jest więc obserwować, badać, przyglądać się, dążyć do bliskiego kontaktu, wsłuchiwać się w dzieci (Matyjas 1996, 208). Wskazania te mogą być inspiracją do własnych przemyśleń i własnej pracy współczesnego wychowawcy, nauczyciela, z zastrzeżeniem, że będzie on przekonany o przydatności tego systemu w konkretnej placówce wychowawczej, socjalizacyjnej czy edukacyjnej.

Należy dodać, że idee i osiągnięcia Korczaka na stałe weszły do dorobku pedagogiki. Analizując jego system wychowania – oczywiście z perspektywy czasu – warto zwrócić szczególną uwagę na te elementy, które dotąd nie utraciły znaczenia i które powinny znaleźć miejsce w każdym nowocześnie pojętym systemie wychowania (Matyjas 2003, 803). Na pierwszy plan wysuwa się wykonywanie – z dużą precyzją i konsekwencją – całego kompleksu zabiegów natury fizycznej mających na celu prawidłowy rozwój dziecka i troskę o stan jego zdrowia (racjonalne żywienie, czystość osobista i czystość pomieszczeń, możliwość wypoczynku, sen, ruch na świeżym powietrzu, systematycznie prowadzone badania). W systemie wychowawczym Korczaka można odnaleźć także cały kompleks oddziaływań wychowawczych, których celem było nie tylko zaspokojenie potrzeb fizycznych, ale i psychicznych dziecka (tamże, 804). Przede wszystkim chodzi tu o zapewnienie dziecku poczucia stabilności i bezpieczeństwa. Korczak dbał również o zaspokojenie potrzeb emocjonalnych swoich podopiecznych (m.in. potrzeby bliskości, ciepła, życzliwości, intymności). Realizował to między innymi za pomocą takich form, jak opieka starszych wychowanków nad nowo przybyłymi. Doceniał znaczenie samej młodzieży w rozwiązywaniu problemów, dlatego tak bardzo ważna jest w jego systemie samorządność.

Zarówno u Korczaka, jak i w pedagogice współczesnej leżało/leży personalistyczne założenie ujmujące dziecko i jego osobowość jako podmiot w wychowaniu. Dziecko ma więc prawo do pełni rozwoju, do wypowiadania się i podejmowania decyzji, do dużej swobody. Ma prawo do szacunku, do tego aby traktowane było jako osoba ludzka.

Wielu współczesnych pedagogów – wychowawców, nauczycieli – nawiązuje w swojej działalności opiekuńczo-wychowawczej, edukacyjnej do dorobku teoretycznego i praktycznego Janusza Korczaka w różnych aspektach i zakresie. Ważną inicjatywą – wsłuchującą się w idee pedagogiczne tego wybitnego pedagoga i poprawiającą edukację i wychowanie dzieci i młodzieży – są tzw. „Korczakowskie Szkoły Marzeń" w Warszawie, Olsztynie i Katowicach. Określić je można jako sieć alternatywnych szkół podstawowych prowadzonych w oparciu o nowoczesne, progresywne metody nauczania. Patronem – w sensie merytorycznym – jest właśnie Janusz Korczak – prekursor zmian w myśli pedagogicznej (Grewiński i Lizut 2021, 1).

W „Korczakowskich Szkołach Marzeń" funkcjonują swoiste zasady edukacji opierające się na wskazówkach pedagogicznych Janusza Korczaka, a także codziennym doświadczeniu w pracy z dziećmi. W szkołach tych dzieci rozwijają się w swoim tempie i rytmie, z uwzględnieniem indywidualnych zainteresowań i ukierunkowaniem na odkrywanie osobistych pasji. Zgodnie z zasadą Korczaka dorośli – nauczyciele – są dla nich przewodnikami, którzy inspirują i wspierają uczniów w podejmowaniu decyzji oraz przejmowaniu odpowiedzialności za własną naukę (tamże, 2).

„Korczakowskie Szkoły Marzeń"- inspirując się praktyką pedagogiczną Korczaka – poszukują równowagi między światem przyrody i technologią. Dążą także do balansu między nieskrępowaną zabawą a wysiłkiem edukacyjnym. W działalności tego typu szkół możemy wymienić sześć filarów: otwartą przestrzeń edukacyjną, uczniowską samorządność, kręgi zaufania i relacji, pracę projektową i eksperymenty oraz troskę o środowisko i odpowiedzialność społeczną (tamże, 38-43). Wymienione filary przyczyniają się do integralnego rozwoju dzieci, rozwijania ich pasji, samowychowania i samoedukacji (własna aktywność dzieci i młodzieży). Nauczyciele są mocno zaangażowani w swoją pracę pedagogiczną, jej cele, metody, efekty, kontakt z dzieckiem-uczniem i dobrą atmosferę w społeczności dziecięcej. Tak właśnie było u Korczaka, dlatego warto sięgać po jego poglądy i doświadczenia dotyczące dziecka i jego wychowania.

O współczesnym wykorzystaniu spuścizny pedagogicznej Janusza Korczaka pisze także K. Ciesiołkiewicz (2023, 15–24) opisując środowisko mediów cyfrowych w kontekście procesu wychowania. Podkreśla on, że Korczak posiadał wysokie kompetencje medialne, ponieważ pisywał regularnie do wielu polskich magazynów oraz prowadził audycje radiowe. Wykorzystywał zatem ówczesne technologie informacyjne do celów wychowawczych. Swoją wizję mediów nakreślił Korczak w tekście pt. „O gazetce szkolnej" (Korczak 1921), w którym zawarł liczne wskazówki dotyczące pedagogicznej roli mediów. A zatem i w tym zakresie aktualna jest współcześnie wizja wychowania dziecka przez środowisko medialne, którą prezentował ten wybitny pedagog.

Podsumowanie

Dziecko w systemie wychowawczym Janusza Korczaka posiadało najwyższą wartość. Widział on w dziecku istotę ludzką, która przeżywa świat w odrębny sposób. Domagał się, by szanować godność dziecka i traktować je z szacunkiem. Uważał, że dziecko jest pełnowartościowym, autonomicznym człowiekiem, a nie „zadatkiem na człowieka". Współczesna pedagogika określa tego wybitnego pedagoga jako twórcę praw dzieci. Najważniejszym postulatem wychowawczym Korczaka było traktowanie dziecka z miłością i uwagą, jako podmiotu, istoty ludzkiej, mającej pełnię praw i wolności. Dziecko ma według niego prawo do takiego traktowania. Korczakowski katalog dziecięcych praw obejmuje również prawo do zabawy, własności, posiadania własnych tajemnic, do samostanowienia o sobie, pracy, sprawiedliwości, a także prawo do dnia dzisiejszego (korzystania z dzieciństwa) (Grewiński i Lizut 2021, 9-10).

Poglądy Janusza Korczaka i jego system wychowania weszły na stałe do dorobku polskiej pedagogiki, wykorzystują je – w wybranych aspektach – nauczyciele i wychowawcy, po dokładnym zapoznaniu z założeniami sformułowanymi przez tego wybitnego pedagoga. Przykładem mogą być tzw. „Korczakowskie Szkoły Marzeń" prowadzone przez Uczelnię Korczaka stanowiące innowacyjne placówki edukacyjne, określane przez ich twórców jako te, które wprowadzają progresywne metody nauczania. Model funkcjonowania tych placówek opiera się / wynika z idei pedagogicznej Korczaka – jego teorii i praktyki wychowawczej.

W polskiej pedagogice współczesnej wykorzystywane są poglądy Janusza Korczaka dotyczące wychowania poprzez różne technologie cyfrowe. Sformułowane przez tego wybitnego pedagoga wskazówki na ten temat są bardzo aktualne w dzisiejszej edukacji i wychowaniu dzieci i młodzieży.

Literatura

Badora, Sylwia i Danuta Marzec. 1995. *Twórcy polskiej pedagogiki opiekuńczej. Wybrani przedstawiciele*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna Częstochowa.

Ciesiołkiewicz, Konrad. 2023. Jak być „Korczakiem" w środowisku mediów cyfrowych? Problemy Opiekuńczo – Wychowawcze 618 (3), 15-24.

Grewiński M., Lizut J. (red.), Dziecko w centrum uwagi. Model pedagogiki korczakowskiej, Uczelnia Korczaka, Warszawa 2021.

Kocurek Danuta. 2013. Janusz Korczak postrzegany współcześnie (w świetle badań ankietowych), *Cieszyński Almanach Pedagogiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2, 131.

Korczak, Janusz. 1921. O gazetce szkolnej. Warszawa, Kraków, Poznań

Lewin Aleksander. 1986. *Tryptyk pedagogiczny. Korczak – Makarenko – Freinet*. Nasza Księgarnia. Warszawa.

Matyjas Bożena. 1996. *Aktywność kulturalna dzieci i młodzieży w teorii i praktyce pedagogicznej Janusza Korczaka. Aktualność doświadczeń korczakowskich w pracy współczesnych domów dziecka*. Wyższa Szkoła Pedagogiczna im. Jana Kochanowskiego w Kielcach.

Matyjas, Bożena. 2003. Koncepcja wychowawcza Janusza Korczaka. W: Encyklopedia pedagogiczna XXI wieku, T. 2, G-Ł, red. T. Pilch, 799-805. Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.

Michalak, Marek. 2012. *Korczak był pierwszym rzecznikiem praw dziecka.* Dostęp: 29.11. 2022. https://dzieje.pl/aktualnosci/michalak-korczak-byl-pierwszym-rzecznikiem-praw-dziecka

Wolska – Długosz, Małgorzata. 2006. Postawa wychowawcy w ujęciu Korczaka. W: *Pamięci Janusza Korczaka*: *materiały z sesji popularnonaukowe, r*ed. Jadwiga Chmielewska, Dorota Mętrak. 38-41. Kielce: Wydawnictwo Agencja JP

Wołoszyn Stefan. 1978. *Korczak.* Wiedza Powszechna. Warszawa.